

РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ОСВІТИ ТА ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.014.5:378.6(477)“182”

Володимир Мокляк

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка
ORCID ID 0000-0001-9922-7667
DOI 10.24139/2312-5993/2018.03/219-229

ПОЛІТИКА МІНІСТРІВ НАРОДНОЇ ОСВІТИ В УПРАВЛІННІ ВІТЧИЗНЯНИМИ УНІВЕРСИТЕТАМИ (ПЕРША ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)

Мета статті полягає у висвітленні політики міністрів народної освіти щодо управління вітчизняними університетами першої половини ХІХ ст. Методи дослідження: синергетичного узагальнення матеріалу, порівняння й оцінювання, аналізу. Результати дослідження: з'ясування характеру політики міністрів народної освіти означеного періоду. Практичне значення дослідження: актуалізація конструктивного ретродосвіду. Висновки: більшість міністрів народної освіти дотримувалися ліберальної політики, інші виступали за посилений контроль вишів. Перспективи подальших наукових розвідок полягають у вивченні політики міністрів народної освіти щодо управління вітчизняними університетами другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Ключові слова: *міністр народної освіти, управління університетами, автономна тенденція, авторитарна тенденція, статут, реформа, контрреформа, ректор, професор, попечитель.*

Постановка проблеми. Сучасний стан реформування вітчизняної системи вищої освіти зумовлений глобалізаційними процесами, європейськими орієнтирами, запитами інформаційного суспільства тощо. Провідними принципами функціонування університетів та інших типів закладів вищої освіти є автономія й академічні свободи. Автономія як надзвичайно важливий педагогічний феномен виникла разом із появою університетів у Середньовіччі й супроводжувала їх протягом усієї історії розвитку. Перші університети на території України – Харківський, Київський св. Володимира й Новоросійський імператорський університети. Їм властивий певний рівень автономії в академічній, організаційній і фінансовій діяльності. Уважаємо доцільним звернення до конструктивного досвіду розвитку автономії в університетах України ХІХ – початку ХХ ст. для побудови якісно нового освітнього середовища.

Аналіз актуальних досліджень. Різним аспектам розвитку вітчизняної університетської освіти ХІХ – початку ХХ ст. присвячено наукові розвідки: діяльності Міністерства народної освіти й основним заходам у сфері вищої освіти ХІХ – початку ХХ ст. (В. Разумовський, С. Рождественський,

П. Ферлюдін, М. Філіппов та ін.), нормативній регламентації діяльності закладів вищої освіти досліджуваного періоду (Е. Днепров, Е. Писарева, В. Томсінов та ін.). Шляхи вдосконалення управління сучасними закладами вищої освіти з дотриманням принципу автономії висвітлено в низці праць вітчизняних авторів (Л. Антошкіна, М. Баран, Л. Белова, Р. Вернидуб, Л. Вікторова, Т. Габрієлова, Л. Герасіна, О. Дубасенюк, М. Дудка, Д. Іванов, В. Кондратов, Л. Кухар, Д. Мехонцева, А. Рапопорт, О. Слюсаренко, В. Філіппов та ін.). Вплив автономії на забезпечення якості вищої освіти проаналізовано в розвідках В. Андрущенко, М. Бойченко [2], В. Вікторова, О. Длугопольського, С. Калашнікової, В. Лугового, С. Терепищого, О. Хомерікі та ін.

Мета статті полягає у висвітленні політики міністрів народної освіти щодо управління вітчизняними університетами першої половини ХІХ ст.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано комплекс методів: *метод синергетичного узагальнення матеріалу* дав змогу систематизувати багатий фактологічний матеріал із проблеми розвитку автономії, виокремити складні причинно-наслідкові зв'язки між подіями та явищами еволюції автономії як складної самоорганізованої багатофакторної системи; *метод порівняння й оцінювання* уможливив здійснити оцінку політики міністрів народної освіти щодо управління університетами; за допомогою *методу аналізу* вдалося проаналізувати ставлення міністрів народної освіти до автономії університетів і виявити провідні тенденції її розвитку.

Виклад основного матеріалу. За часів перебування на посаді першого міністра народної освіти, українця за походженням, графа П. Завадовського (8 вересня 1802 р. – 11 квітня 1810 р., *тут і далі в дужках зазначені роки перебування на посаді міністра*) покладено початок упровадженню на практиці теоретичних засад діяльності міністерства й функціонування навчальних округів. Статут 1804 р. повинен був стати ключовою ланкою реформ, які готувалися при дворі Олександра І, й мали не тільки змінити всю систему народної освіти в країні, але й розповсюдитися на інші сфери життя. Новий російський імператор позиціонував себе прихильником закону, гарантував правовий захист від свавілля влади [6, с. 16]. Задумані Олександром І реформи були логічним продовженням політики Петра І та Катерини ІІ з орієнтацією на Європу. Для втілення цих ідей підібрали високоосвічених чиновників, які за рахунок своєї освіти та благородних намірів змінювали життя в країні на краще.

Після введення в дію статуту 1804 р. вітчизняними вишами «було запозичено систему німецького автономного університету, до складу якого входили виборний (на 1 рік) ректор, декани і правління, засідатель, який слідкував за дотриманням порядку й закону, рада, що складалася з ординарних і заслужених професорів і мала право обирати професорів і затверджувати навчальні плани» [8, с. 169–170].

Абсолютна більшість дослідників визнає статут 1804 р. як демократичний та автономний, «важливими і принциповими характеристиками якого були проголошення незалежності університетів від інших державних закладів Російської імперії і наділення вишів правами внутрішнього самоуправління» [6, с. 16].

Незважаючи на те, що статут регламентував високий рівень автономії університетської корпорації, вітчизняні заклади вищої освіти зіткнулися з проблемою реалізації принципу автономії у своїй діяльності. По-перше, система самоуправління не сприймалася у практичній діяльності закладів вищої освіти, по-друге, у статуті було неоднозначно прописано деякі положення, які можна було трактувати по-різному, і, по-третє, самодержавна влада почала вносити зміни в законодавчі документи, тим самим обмежуючи автономію закладів вищої освіти [5].

Наступний міністр народної освіти, також українець за походженням, граф *О. Розумовський* (11 квітня 1810 р. – 4 вересня 1816 р.), син гетьмана К. Розумовського, кардинально не змінював політику попереднього очільника міністерства. Зміни почалися після 1812 р. Останнє десятиліття правління Олександра I – період наростання консервативних тенденцій у внутрішньополітичному курсі. У суспільстві спостерігалися прояви реакції, наближався час «Рунича й Магницького» [7, с. 42]. Внутрішні міжусобиці спричинили відставку міністра.

Численні спроби повернутися до ліберальних тенденцій не мали успіху, до початку 1820 р. утвердилися консервативні погляди. Міністр народної освіти князь *О. Голіцин* (10 серпня 1816 р. – 15 травня 1824 р.) у своїй діяльності зіткнувся з реакційними діячами митрополитом Серафимом, О. Аракчеєвим, архімандритом Фотієм, М. Магницьким, Д. Руничем, адміралом О. Шишковим. Ці представники реакційно налаштованої суспільної еліти виступали проти самостійності університетів, а своїм ставленням та інтригами спричинили відставку О. Голіцина. Саме тоді було переглянуто зміст і цілі навчання, причиною чого стали студентські заворушення в німецьких університетах у жовтні 1817 р. Тому в 1818 р. починається новий етап контрреформ у вищій школі Російської імперії, метою їх був відхід від ліберальних засад управління.

24 жовтня 1817 р. затверджено маніфест, відповідно до якого було утворено Міністерство духовних справ і народної освіти. З університетів звільняли іноземних професорів і їхніх учнів, вводився жорсткий урядовий контроль і «монастирська» дисципліна [5, с. 129].

14 травня 1824 р. було відновлено Міністерство народної освіти, звільнено з посад М. Магницького і Д. Рунича – реакційних діячів, які були проти демократичних принципів управління університетами. Але уряд не збирався повертатися до старих ліберальних засад в управлінні закладами вищої освіти. Яскравий приклад цього – звільнення з посади ректора

Московського університету А. Прокоповича-Антонського, причиною якого був секретний лист від міністра народної освіти попечителю Московського навчального округу. Стався прецедент. Про порушення університетського статуту свідчить ще один факт: 19 грудня 1824 р. попечитель Харківського навчального округу просив про призначення І. Кронеберга ректором Харківського університету на невизначений термін, тоді як ректор мав обиратися за статутом на чітко окреслений термін. На фоні порушення принципів самоуправління й посилення державного контролю з боку попечителів постала потреба переглянути університетський статут. Затвердженню нового статуту 1835 р. передувало 10 років підготовки. Усі ці роки спостерігалось протистояння професорів вітчизняних університетів і чиновників Міністерства народної освіти, попечителів навчальних округів за автономію університетів.

Міністр народної освіти адмірал *О. Шишков* (15 травня 1824 р. – 25 квітня 1828 р.) уважав, що науки йдуть на користь людині тоді, коли викладаються в необхідному обсязі [7, с. 166]. Очолюване ним Міністерство народної освіти надало можливість університетам брати участь у підготовці нового статуту. У циркулярі враховувалося те, що університети повинні орієнтуватися у проблемах вищої школи. Їм було запропоновано представити свої думки щодо змін і доповнень у майбутньому статуті. Свої погляди на це питання презентували Московський, Харківський і Дерптський університети. Було відображено прагнення університетів повернути ліберальні принципи управління, які знищили у процесі практичної реалізації статуту 1804 р. У цей період складання пропозицій до змін університетського статуту стало своєрідною формою боротьби університетів за автономію [5].

Перший проект статуту надіслав Московський університет. На полях статуту 1804 р. було написано примітки з урахуванням тих змін, які відбулися протягом 20 років дії статуту 1804 р. Проектом передбачено збереження таких гілок університетського управління, як рада, правління, факультетські збори, університетський суд. Однією з пропозицій було чітке розмежування повноважень різних членів університетської корпорації. Рада має збиратися один раз на тиждень, адже багато питань потребують розв'язання. Рекомендували також увести посаду проректора, який би обирався на три роки, такий самий термін каденції має бути в деканів факультетів. Отже, проект статуту від Московського університету пропонував не тільки зберегти введені статутом 1804 р. принципи університетської автономії, але й розвинути їх і доопрацювати.

Свої побажання висловив і М. Балуг'янський, ректор Санкт-Петербурзького університету. На його думку, до складу правління мають входити ректор, директор економії, директор училищ, декани факультетів і синдик як посадова особа, яка здійснює нагляд за університетським судом.

Ректор університету виступив за обмеження влади попечителя, той повинен бути лише посередником між університетом і керівництвом. Повноваження університетського суду мають розширити, йому зобов'язані підкорятися члени університетської корпорації. Основна ідея управління університетами сформульована так: «Попечитель наглядає, ректор і декани управляють» [5, с. 131]. У відповідь на питання, яким має бути університетська освіта у країні, професор закликав звернутися до досвіду й статутів європейських університетів.

Погляди професорів Московського й Санкт-Петербурзького університетів мали великий вплив на підготовку реформи, тож їхні побажання було враховано під час підготовки проекту статуту. Документ, представлений у 1829 р., що складався з 300 параграфів і 21 розділу, пропагував автономію. Проект надавав широкі можливості для внутрішньоуніверситетського управління, у загальних рисах зберіг автономію університету, по можливості було враховано побажання професорів. Посада ректора залишилася виборною. Однак прослідковується тенденція до введення університетів до системи державних закладів. Попечитель розглядався як найближче начальство, розширювалися функції ради університету.

Але цей проект статуту так і не було втілено в життя. Повстання в Польщі 1830–1831 рр., студентські заворушення в Москві привертають увагу уряду до зміни управління закладами вищої освіти.

Попечителі, навпаки, намагаються зберегти свою владу над університетами й обмежити права університетської корпорації. Попечитель Харківського університету О. Перовський у 1826 р. виступив проти виборів професорів і ад'юнктів радою університету. У своїй записці Миколі I «О народном просвещении в России» він пропонує підігнати управління університетами під «урядову систему». Попечитель Віленського університету М. Новосільцев висловив думку, що система управління вітчизняними університетами, які утворені на зразок німецьких, не відповідає системі управління інших державних установ. Це заважає керувати університетами, контролювати їх. На думку попечителя, порядку можна досягти тільки тоді, коли право управляти університетом належатиме лише Міністерству.

Попечитель Московського навчального округу О. Писарев також пропонував посилити владу попечителя в управлінні університетом. Рада повинна складатися з представника правління, ректора, всіх ординарних та екстраординарних професорів на чолі з попечителем. Повноваження ректора зводилися до управління науковими й навчальними справами в університеті. Схожі погляди мав і попечитель Харківського навчального округу З. Карнеєв: посилювалася бюрократизація університетів, ректор повинен не обиратися, а призначатися, скоротити склад правління з 6 до 5 осіб, декани замінюються радниками. На думку Д. Багалія, З. Карнеєв намагався змінити спосіб

управління університетами, закладений у статуті 1804 р. [1, с. 150]. Більшість попечителів висловилися за передачу функцій управління університетами державним чиновникам, ліквідацію виборності керівних посад, повне підпорядкування університетів владі попечителя. Отже, погляди попечителів на університетське питання відобразили ставлення влади.

У статті Т. Матуліс знаходимо свідчення того, що професори самі висловлювали пропозиції звільнити їх від управління університетом. Проте мета цих змін була не для того, щоб звужити рамки університетської автономії, а щоб полегшити життя професорів і сприяти виконанню ними своїх прямих обов'язків [5, с. 133]. Прохання звільнити професорів від управління університетом не означало, що вони не хотіли цього робити, а їм було дуже важко виконувати свої обов'язки в тих умовах.

У результаті розгляду висловлених пропозицій було підготовлено другий проект статуту Санкт-Петербурзького, Московського, Харківського й Казанського університетів (розділено навчальну, наукову й адміністративно-господарську діяльність університетів; ректор обирається терміном на 3 роки, декан – на 1 рік; посилювалася залежність ректора від попечителя). Рада розглядала подані факультетом представлення на наукові ступені, що посилювало загальноуніверситетський контроль над цією процедурою. Звітність правління перед радою було відмінено. Університетський суд збережено. Першу інстанцію представляв ректорський суд, другу – ревізійна комісія, яка складалася з семи професорів юридично-політичного факультету. Окремо регламентувалася діяльність університетської поліції, очолювана ректором. Другий проект урахував побажання як професорів, так і попечителів.

Одразу після звільнення з посади О. Шишкова міністром народної освіти призначено князя *К. Лівена* (25 квітня 1828 р. – 18 березня 1833 р.). Це була прогресивна людина, він не погоджувався з пропозицією М. Магницького вигнати з навчальних закладів викладачів, запідозрених у вільнодумстві. Вважав, що посилення влади попечителя може зашкодити розвиткові вищої школи. Підтримував випуску з-за кордону заборонених книг, адже заборона може завдати «університетам остаточний смертельний удар» [7, с. 169]. Пропонував переглянути університетський статут. Незважаючи на свої доволі демократичні погляди, міг вигнати з університету професорів або відрахувати студентів за аморальні вчинки.

У 1832 р., після схвалення імператором основних напрямів реформи, члени комітету підписали проект статуту і штатів указаних університетів та прохання затвердити ці документи на 5 років у вигляді експерименту. У жовтні 1832 р. матеріали було передано на розгляд до Державної думи. У квітні 1833 р. у Департаменті законів почали розглядати ці документи. Для особистого пояснення запросили міністра народної освіти *С. Уварова* (21 березня 1833 р. – 20 жовтня 1849 р.). Він наполіг на тому, що проект

треба переглянути, адже він не брав участі в його створенні. У травні 1833 р. проект повернуто до Міністерства [7, с. 191–192].

Ставлення влади до управління закладами вищої освіти було відображено у статуті Київського університету, який складено С. Уваровим і затверджено на чотири роки 25 грудня 1833 р. [4]. Статут посилював адміністративну опіку і строго регламентував діяльність університету. Внутрішнє управління здійснювалося під особистим наглядом попечителя. Рада обирала ректора на 2 роки. Господарськими справами займалося правління, відбулося розмежування навчальної та господарської частин.

Загальний статут імператорських університетів було прийнято 26 липня 1835 р. [3]. Цей документ суттєво змінив відносини між виборними університетськими інстанціями й урядовою владою. Основні ідеї статуту: повне відокремлення навчальних і наукових питань діяльності університету від адміністративно-господарських і відповідний розподіл повноважень між різними інстанціями, посилення ролі попечителя як представника міністерства; університети позбавлено судово-поліцейських і адміністративно-господарських функцій. Посилення ролі попечителя спричинило обмеження університетського самоуправління, що зумовило негативну оцінку положень статуту 1835 р. Реформи, які впровадили за часів перебування на посаді С. Уварова, призвели до нового управління навчальними округами, «обмеження університетської автономії та академічних свобод» [7, с. 224], підпорядкування приватних навчальних закладів і домашньої освіти урядовому контролю тощо.

Позиція професорів вітчизняних університетів у розробці статуту 1835 р. відіграла провідну роль. Адже було збережено такі принципи автономії університетів, як виборність ректора й деканів, заміщення вакантних посад, розподіл функцій університету і представника влади в управлінні навчальним закладом. Але, незважаючи на збереження цих принципів університетської автономії, статут 1835 р. зберіг залежність вишів від владних рішень міністра, який міг не затвердити обраних осіб на посади ректора, деканів і професорів, а призначити своїх осіб. Якщо за статутом 1804 р. університети були центрами навчальних округів, впливали на початкову й середню освіту в навчальному окрузі, то тепер вони повністю залежали від попечителя. Університетський суд взагалі знищено. Завдання університетів полягало в підготовці молоді до державної служби [3].

Занепад розвитку університетів посилювався після революційного руху 1848 р. Значний вплив на розвиток автономії мали революційні події в Західній Європі. С. Уваров поступово втрачав свій авторитет як самостійний керівник відомства. Посилилася недовіра імператора до університетів, було встановлено квоту на кількість вступників до університетів. Міністр отримав серйозну догану за статтю, надруковану в журналі «Современник», у якій ішлося про захист університетів. С. Уварова звільнили [7, с. 226]. Свободу

слова й думки було остаточно придушено. Раду університету позбавили права обирати ректора, збільшилася влада попечителя, кількість студентів зменшилася до 300, навчання відбувалося за «непорушними програмами»; припинили відправляти за кордон на навчання молодих учених, ліквідували кафедру філософії. Харківський імператорський університет було підпорядковано військовому відомству – генерал-губернатору. Унаслідок цього знизився рівень вітчизняної науки, з'явилося багато вакантних викладацьких посад. У той час непотрібні були самостійні люди, угодними владі вважали бездумних виконавців. У другій половині 50-х рр. XIX ст. стан справ почав змінюватися, ставлення влади до університетів покращилося.

Відповідно до положення 1849 р., ректор призначався не зі складу професорів, декани також могли бути звільнені та призначені без виборів. Було встановлено нагляд за викладанням. Професорів зобов'язували надавати точні копії матеріалів до дисциплін, які вони викладали. Декани повинні були слідкувати за викладанням та доповідати ректору про будь-які порушення [8, с. 172–173].

У середині XIX ст. досягає кульмінації протистояння авторитарної й автономної тенденцій розвитку університетської вищої освіти. Держава не змогла перетворити університети на структурні підрозділи свого бюрократичного апарату, хоч у період правління Миколи I і трансформувала її за таким зразком. У процесі дослідження доведено, що для вищої школи характерні автономістські процеси, вона намагається вирватися з-під опіки влади, перетворитися в самостійний соціокультурний інститут суспільства, тобто служити завданням народної освіти. У країнах Заходу не було такого контролю над закладами вищої освіти, як у Російській імперії. Німецькі університети хоч і керуються державними органами, проте зберігають автономію; американські ж – приклад максимальної суспільної ініціативи.

Після звільнення С. Уварова для освіти настали тяжкі часи. На думку імператора, основою виховання молоді повинні були стати навчання й мораль, це мало здійснюватися через формування релігійних почуттів [7, с. 226–227]. Такої політики повинен був дотримуватися новий очільник Міністерства народної освіти князь *П. Ширінський-Шихматов* (27 січня 1850 р. – 31 березня 1853 р.). Він чітко виконував усі розпорядження, які йому надсилали «згори» і метою яких було посилення контролю над навчальними закладами (зокрема, над літературою). Особливу увагу приділяли особистій перевірці вишів, адже в цьому вбачали потужний виховний ефект.

Наступником *П. Ширінського-Шихматова* став *А. Норв* (7 квітня 1853 р. – 23 березня 1858 р.), людина гуманна й освічена. Основною метою нового міністра було відновлення діяльності університетів на засадах статутів, які не завжди виконувалися. Навчальні округи виводилися з-під опіки місцевих генерал-губернаторів, наслідком

чого стала більша самостійність місцевого керівництва [7, с. 341]. 2 квітня 1848 р. ліквідовано Цензурний комітет, що дало більше свободи Міністерству народної освіти. Відстоюючи необхідність законної свободи для науки й літератури, А. Норов не встиг здійснити все ним задумане. У донесенні імператору він писав про широку гуманітарну освіту, яка не повинна мати односторонній характер. Міністра було звільнено за заворушення в університетах і дії цензури.

У період контрреформи 1820–1850 рр. університети позбавлено самоуправління, посилено владу бюрократії, демократичні засади замінено військово-бюрократичними. Більше 25 років викладачі і студенти чекали зміни ставлення до автономії. Держава гальмувала розвиток освіти, обмежувала фінансування, принизливо контролювала викладачів у жорстких умовах адміністративного нагляду й цензури. Тому в 50-х рр. XIX ст. у вищій освіті настала глибока криза.

Непоследовний урядовий курс представлений зміною підходів і конкретних реформаторських заходів щодо проголошення автономії, самоуправління вищої школи при Олександрі II, що багато в чому залежало від суспільно-політичної ситуації у країні. Нові реформи розроблялися різними людьми – міністрами, ліберальними професорами. Концепції міністрів народної освіти виражали то консервативний, то автономний (ліберальний) підходи.

З 1855 р. Харківський і Київський навчальні округи, керівництво якими здійснював генерал-губернатор, знову підпорядковуються попечителю. У 1856 р. відновили закордонні відрядження для професорів, скасовані в 1848 р. У 1858 р. інспектори втратили право контролю над студентами поза університетами.

Наступним міністром став *Є. Ковалевський* (23 березня 1858 р. – 28 червня 1861 р.). Найскладнішим за часів його правління було університетське питання. Неузгодженість поглядів представників двох міністерських комісій щодо студентських заворушень змусила міністра піти у відставку. Зовсім короткий термін обіймав посаду граф *Є. Путятін* (28 червня 1861 р. – 25 грудня 1861 р.). Складним і для нього були питання цензури й управління університетами. Є. Путятін планував зробити ці заклади доступними лише для так званих «вищих класів» суспільства.

Висновки. Отже, у процесі наукового пошуку з'ясовано, що протягом означеного періоду дослідження більшість міністрів народної освіти (П. Завадовський, О. Розумовський, О. Голіцин, О. Шишков, К. Лівен, А. Норов) дотримувалися ліберальної політики щодо управління університетами, підтримували в них розвиток автономії. Інші очільники Міністерства народної освіти (С. Уваров, П. Ширінський-Шихматов, Є. Ковалевський, Є. Путятін) виступали за посилений контроль вишів; зокрема, за часів перебування на посаді С. Уварова, прийнято відомий реакційний університетський статут 1835 р.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у вивченні політики міністрів народної освіти щодо управління вітчизняними університетами другої половини ХІХ – початку ХХ ст., що сприятиме актуалізації отриманих результатів на сучасному етапі розбудови вітчизняної системи вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багалеї, Д. І. (1904). *Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам)*. Харьков: Паровая типография и литография (Bahalei, D. I. (1904). *Experience of the history of Kharkov University (based on unpublished materials)*. Kharkov: Steam typography and lithography).

2. Бойченко, М. А. (2013). Особливості розвитку культури якості вищої освіти в європейських ВНЗ. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 6, 3–10 (Boichenko, M. A. (2013). The peculiarities of higher education quality culture development in the European higher education institutions. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 6, 3–10).

3. Высочайше утверждённый Общий Устав Императорских Российских Университетов (26 июля 1835 г.). Ч. II. Т. 10. *Полное собрание законов Российской империи* (1836). (Highest approved General Charter of the Imperial Russian Universities (July 26, 1835). Part II. Vol. 10. *Complete collection of laws of the Russian Empire* (1836)).

4. Высочайше утверждённый Устав Университета Святого Владимира (25 декабря 1833 г.). Ч. II. Т. 8. *Полное собрание законов Российской империи*. (1836). (Highest approved Charter of the University of St. Vladimir (December 25, 1833). Part II. Vol. 8. *Complete collection of laws of the Russian Empire* (1836)).

5. Матулис, Т. Н. (2004). Борьба университетов России за автономию в период подготовки университетского устава 1835 г. *Вестник РУДН*, 3, 128–136 (Matulis, T. N. (2004). The struggle of the universities of Russia for autonomy during the preparation of the university charter in 1835. *Newsletter of the Peoples' Friendship University*, 3, 128–136).

6. Новиков, М. В. (2012). Создание системы университетского образования в России и Устав 1804 г. *Ярославский педагогический вестник*, 1, 15–22 (Novikov, M. V. (2012). The creation of a system of university education in Russia and the Charter of 1804. *Yaroslavl Pedagogical Gazette*, 1, 15–22).

7. Рождественский, С. В. (1902). *Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения: 1802–1902*. Санкт-Петербург: Издание Министерства народного просвещения (Rozhdestvensky, S. V. (1902). *Historical overview of the activities of the Ministry of Public Education: 1802–1902*. St. Petersburg: Publication of the Ministry of Public Education).

8. Садовничий, В. А. (1995). *Университетское образование: приглашение к размышлению*. Москва: Издательство Московского университета (Sadovnychiy, V. A. (1995). *University education: an invitation to meditation*. Moscow: Publishing house of Moscow University).

РЕЗЮМЕ

Мокляк Владимир. Политика министров народного просвещения в управлении отечественными университетами (первая половина ХІХ в.).

Цель статьи состоит в освещении политики министров народного образования относительно управления отечественными университетами первой половины ХІХ в. Методы исследования: синергетического обобщения материала, сравнения и оценивания, анализа. Результаты исследования: выяснение

характера політики міністрів народного образования обозначенного периода. Практическое значение исследования: актуализация конструктивного опыта. Выводы: большинство министров народного образования проводили либеральную политику, другие выступали за усиленный контроль высших учебных заведений. Перспективы дальнейших научных исследований состоят в изучении политики министров народного образования относительно управления отечественными университетами второй половины XIX – начала XX в.

Ключевые слова: министр народного образования, управление университетами, автономная тенденция, авторитарная тенденция, устав, реформа, контрреформа, ректор, профессор, попечитель.

SUMMARY

Mokliak Volodymyr. The policy of public education ministers in the management of domestic universities (first half of the XIX century).

In the course of the scientific search, it has been found out that during the period of research the majority of ministers of public education (P. Zavadovskyi, O. Razumovskyi, O. Holitsyn, O. Shyshkov, K. Liven, A. Norov) adhered to liberal policies concerning university management, supported in them the development of autonomy. Other heads of the Ministry of Public Education (S. Uvarov, P. Shyrinskyi-Shykhmatov, E. Kovalevskyi, E. Putiatin) advocated increased control over higher education; in particular, during the period of S. Uvarov's post, the well-known reactionary university statute of 1835 was adopted.

It is proved that a confrontation between the authoritarian and autonomous trends of the university's higher education reaches the culmination in the middle of the nineteenth century. The state failed to transform universities into structural units of its bureaucracy, although during the reign of Nicholas I, and transformed it into such a pattern. In the course of the study it was proved that autonomous processes are characteristics of higher education, the last one tries to escape from the power of the authorities, to become an independent socio-cultural institute of society, to serve the task of public education. In the West there was no such control over establishments of higher education, as in the Russian Empire. Although German universities are governed by state authorities, they still retain autonomy. The American ones are an example of a maximum social initiative.

In the period of the counter-reform of 1820–1850, universities were deprived of self-government, the power of the bureaucracy was strengthened, democratic bases replaced military-bureaucratic ones. The state hampered the development of education, limited funding, humiliatingly controlled teachers under harsh conditions of administrative supervision and censorship. Therefore, there was a deep crisis in higher education in the 50's of the XIX century. The inconsistent government course was represented by a change in approaches and specific reform measures regarding the declaration of autonomy, the self-government of the higher school under Alexander II, which largely depended on the socio-political situation in the country. New reforms were developed by different people – ministers, liberal professors. Concepts of the ministers of public education expressed a conservative, autonomous approach.

Key words: Minister of Public Education, management of universities, autonomous tendency, authoritarian tendency, charter, reform, counter-reform, Rector, Professor, Trustee.